

teaching methods to bring the learning outcomes to correspondence with the actual requires. The shift to competency-based paradigm requires using teaching modes based on the principles of practical activity, partner interaction and unity of cognitive, research and professional activities. Instead of being knowledge-focused (as KAS paradigm), competency-based education is built around the skills required to carry out specified tasks. Interactive methods of teaching are considered as the most appropriate to achieve defined goals. On the basis of theoretical analyses, the author defines the term “interactive method”, compares it with traditional one, and outlines the key peculiarities. Interactive methods suppose:

1. The new role of a teacher changing from one of being an information-compiler, but that he/she gives various types of it and delivers it in various ways. In this mode the teachers function is to provide the materials, the activities and the practice opportunities. The authenticity of the materials is essential.

2. The new role of a student means that he/she will no longer be able to rely only on the teacher and the course book to be the primary sources of necessary information. Instead he/she takes an active part in his/her own learning that supposes integrating, producing and extending knowledge. The main goals are to learn: think critically, adapt and transfer knowledge across a variety of settings.

In competency-based foreign language teaching students are to master implementing language to complete real-world tasks. As a foreign language must be connected to a social or professional context rather than being taught in isolation the most relevant methods to achieve this goal are: project work, case-study and business role play. The studies outline their great potential for teaching students to use the language in authentic situations for accomplishing specific tasks that are likely to be encountered in the real-world.

Key words: *competence, competency, method, interactive, foreign language, technical university, project, case study, business role-play.*

УДК 378.016:811.161.1:005.336.2-057.875-054.6

Віра Курок

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0003-1474-3879

DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/234-245

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті аналізуються сучасні тенденції формування громадянськості фахівців у процесі підготовки в закладі вищої освіти. Обґрунтовано, що громадянськість – це складне інтегроване утворення особистості, що формується у процесі громадянського виховання, складниками якого є патріотичне, правове та моральне виховання. Розглянуто теоретичні основи понять «громадянська компетентність», «громадянська відповідальність», «громадянська активність» та «громадянська позиція» як складників громадянськості.

Ключові слова: *вища освіта, заклад вищої освіти, здобувачі вищої освіти, громадянськість, громадянська компетентність, відповідальність, активність, позиція.*

Постановка проблеми. Освітні трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, тісно пов'язані із входженням країни до Європейського освітнього простору. Зауважимо, що формування громадянськості майбутніх фахівців у ЗВО здійснюється через удосконалення процесу громадянського виховання, якому притаманні громадянська активність, відповідальність, патріотизм, національна гідність і повага до національних традицій. Сучасне суспільство потребує фахівців, які не стоять осторонь означеної проблеми, поважають культуру не тільки власного народу, але й інших, усвідомлюють цінність життя та намагаються зберегти і передати наступним поколінням її надбання.

Заклади вищої освіти мають різні можливості щодо формування громадянськості фахівців, проте всі зосереджують свої зусилля на створенні сприятливих умови для максимальної реалізації їхніх знань та вмінь. Згаданий процес вимагає якісно нових підходів до професійного становлення здобувачів освіти під час аудиторної та позааудиторної роботи, а також проходження виробничих практик.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування громадянськості фахівців у процесі навчання у вищій школі стала предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема вивчаються такі питання: громадська освіта й виховання молоді (І. Зязюн, О. Докуніна, О. Сухомлинська та ін.); педагогічні умови громадянського виховання особистості (В. Астахова, Є. Берднікова, І. Бех, Т. Гребеник, О. Козлова, І. Молодцова та ін.); формування громадянської компетентності (М. Михайличенко, О. Шестопалюк та ін.); управління громадянським вихованням студентської молоді (Т. Гребеник, О. Козлова та ін.); громадська відповідальність (О. Андрійчук, Н. Драгомирецька, П. Мороз, О. Пометун та ін.). Однак, проблема формування громадянськості фахівців у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти в наукових розвідках дослідників не знайшла свого ґрунтового розгляду.

Метою статті є аналіз та систематизація основних аспектів формування громадянськості фахівців у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та відповідних завдань нами використано комплекс методів дослідження, серед яких теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення різних поглядів науковців на проблему дослідження, узагальнення) та емпіричні (педагогічне спостереження, анкетування).

Виклад основного матеріалу. Формування громадянськості фахівців у закладах вищої освіти передбачає розвиток особистості, орієнтує її на самореалізацію, сприяє формуванню професійної компетентності, соціальної активності та відповідальності.

Освіта належить до основних пріоритетів державної політики України. «Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави» [10, с. 2].

Закон України «Про вищу освіту» потрактує вищу освіту як «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [4, с. 1].

Законодавчі акти України в галузі освіти стверджують, що домінантою розвитку українського суспільства є виховання свідомих громадян, патріотів, набуття молодими людьми соціального досвіду, оволодіння високою культурою міжнаціональних взаємовідносин, формування в них потреби та здатності жити в громадянському суспільстві, розвиток духовності й фізичної досконалості, морально-етичної, художньо-естетичної, екологічної культури. Саме закладам вищої освіти відводиться важлива роль у становленні громадянської позиції особистості та підготовці майбутнього фахівця, спроможного захистити як власні інтереси, так і інтереси держави.

Сучасний процес реформування освіти в Україні відбувається в контексті входження країни до Європейського освітнього простору, тому має стрімко реагувати на всі суспільні процеси, що відбуваються як у світі, так і в Україні. Вимоги щодо підвищення якості підготовки фахівців у ЗВО спрямовані, передусім, на забезпечення економічного розвитку країни й вирішення нагальних соціальних проблем суспільства, які, у свою чергу, сприятимуть розвиткові особистості. Тільки якісна освіта спроможна забезпечити сталий демократичний розвиток суспільства.

Наразі в сучасному закладі вищої освіти пріоритети мають надаватися вихованню студентської молоді на засадах патріотизму як важливого складника його світоглядної позиції та ставлення до рідної країни, інших країн і народів світу, до національних надбань, рідної мови, матеріальних та духовних цінностей свого народу.

Значний вплив на процеси реформування освіти має соціально-економічне становище країни, яке нині оцінюється як кризове. Перспективи розвитку вищої освіти повністю залежать від державної політичної ситуації та інтелектуальних змін у нашому суспільстві. «Сьогодні основні стратегічні завдання реформування вищої освіти на національному рівні полягають у вдосконаленні системи управління освітою, підвищенні її якості й конкурентоспроможності, доступності, ефективності фінансування освіти. Реалізація цих завдань передбачає перехід до гнучкої ступеневої

системи підготовки фахівців; піднесення вищої освіти України на міжнародний рівень та її інтеграцію в європейський простір» [7].

Серед основних завдань реформування вищої освіти:

– приведення мережі закладів вищої освіти й системи управління нею у відповідність до потреб розвитку економіки країни та запитів ринку праці;

– створення дослідницьких університетів, розширення автономії закладів освіти;

– перегляд та затвердження нового переліку професій педагогічних і науково-педагогічних працівників;

– оновлення стандартів вищої освіти на засадах компетентнісного підходу, узгоджених із Національною рамкою кваліфікацій;

– розширення співпраці закладів вищої освіти з установами Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України щодо розвитку наукових досліджень у сфері вищої освіти;

– залучення потенційних роботодавців до співпраці із закладами вищої освіти (участь у розробленні стандартів вищої освіти, організація проходження практики студентами, вирішення питань надання першого робочого місця випускникам тощо);

– подальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників закладів загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до закладів вищої освіти, з метою забезпечення рівного доступу до здобуття вищої освіти;

– переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази закладів вищої освіти [10].

Сучасне суспільство для успішного здійснення процесів державотворення і стабілізації політичної ситуації у країні потребує здобувачів вищої освіти, які всебічно підготовлені та мають розвинуті інтелектуальні здібності. Заклади вищої освіти, готуючи конкурентоспроможних на світовому ринку праці фахівців, посилюють акцент на громадянськості особистості та її складниках (компетентності, відповідальності, активності, позиції). Схарактеризуємо окремі складники, які, на наш погляд, є основними.

Для початку розкриємо змістове наповнення феномену «громадянськість».

У Концепції громадянського виховання особистості зазначено, що громадянськість – це «інтегрована якість особистості, яка формується у процесі громадянського виховання» [6].

За тлумаченням І. Бега, громадянськість особистості – «досить складне психологічне утворення, а громадянське виховання поєднує в собі кілька різновидів виховання: патріотичне, правове та моральне» [1, с. 23].

Отже, громадянськість – це складне інтегроване утворення особистості, що формується у процесі громадянського виховання, складниками якого є патріотичне, правове та моральне виховання.

Громадянська компетентність, відповідно до нормативних документів, належить до ключових. Громадянську компетентність тлумачать як інтегративну характеристику особистості, яка містить у собі й певний рівень психологічної готовності до здійснення активного суспільного життя – громадянськість [9].

Громадянська компетентність – це «здатність активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства» [3].

На думку О. І. Пометун, громадянська компетентність містить у собі такі складники:

- громадянські знання, які є основою для формування уявлень про життєдіяльність людини і для реалізації потреб та інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному й культурному житті держави;

- громадянські вміння практичного застосування знань і набутий досвід участі в соціально-політичному житті суспільства;

- громадянські чесноти, що охоплюють норми, настанови, цінності та якості, притаманні громадянинові суспільства [9].

У процесі аналізу наукових літературних джерел нами було зацентровано увагу на дослідженні Дж. Равена, який стверджує, що громадянська компетентність залежить від багатьох чинників:

- мотивації та здатності особистості долучатися до діяльності високого рівня, зокрема виявляти ініціативу, брати на себе відповідальність тощо;

- готовності долучатися до суб'єктивно значущих дій, як наприклад, намагатися вплинути на те, що відбувається в певній організації чи суспільстві;

- готовності сприяти підтримці чи заохоченню осіб, які намагаються впроваджувати інновації чи шукають способи підвищення ефективності роботи;

- адекватного розуміння механізмів функціонування організації чи суспільства, у яких людина проживає і працює, адекватне сприйняття власної ролі та ролі інших в організації та суспільстві в цілому;

- адекватного уявлення про низку понять, пов'язаних із управлінням організаціями, серед яких: ризик, ефективність, лідерство, відповідальність, підзвітність, комунікація, рівність, участь, благополуччя й демократія [11].

Таким чином, громадянська компетентність студента закладу вищої освіти – це готовність і здатність особистості активно, відповідально й

ефективно реалізовувати багатогранний комплекс громадянських прав і обов'язків у суспільстві, застосовувати набуті знання й уміння у професійній та соціально-орієнтованій діяльності. Становлення громадянської компетентності і громадянської ідентичності майбутніх фахівців під час навчання в закладі вищої освіти відбувається шляхом залучення їх до цінностей вітчизняної та світової культури щодо громадянської самосвідомості й ідентичності. У цьому контексті у змісті громадянського виховання молоді у вищій школі мають бути виокремлені такі значущі складники: залучення здобувачів освіти до громадянських цінностей; набуття суспільних знань і практичних навичок громадського життя; активна участь у суспільній діяльності.

Громадянська відповідальність дослідниками трактується як «свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, вчинки. Ознаками громадянської відповідальної особистості є активна життєва позиція, усвідомлене ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, самостійність та наполегливість, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізація, чесність, готовність відповідати за власні вчинки тощо» [13, с. 66].

Як зазначають науковці [2], категорія «відповідальність» має багаторівневий характер: з одного боку, індивідуалізований, що стосується єдності теорії та практики і не має досить чітких та об'єктивних критеріїв, а з іншого – виступає характеристикою результатів діяльності суб'єктів державного управління. Вона тісно пов'язана з поняттям «активність», яка виявляється в тому, що діяльність переходить із потреби особистості в реальність. Активність виконує також координувальну функцію. Вона є мірою відповідальності та побудови взаємодій, властивих розвинутому громадянському суспільству. Натомість може бути критерієм оцінювання рівня розвитку громадянського суспільства. Як поєднання відповідальності й активності виступає громадянська відповідальність, зумовлена потребою індивіда брати участь у діяльності держави та розв'язанні суспільних завдань.

Більшість науковців сходяться на тому, що громадянська активність – це «структурно-змістовна якість особистості, яка формується й розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, урахування цінності суспільства і правові норми й вимоги держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою» [12].

Громадянськість особистості неможливо ґрунтовно схарактеризувати без такої важливої категорії, як «громадянська позиція».

Як стверджують науковці [8], позиція людини – це система, якій властивий об'єктивно-суб'єктивний характер, що визначено суспільним буттям, а її зміст продиктований сутністю суспільних відносин. Позиція

особистості представляє її тимчасову, стадіальну організацію. Позичії притаманні такі риси, як усвідомленість, стійкість і ціннісний характер.

На підставі науково-педагогічних досліджень (Т. Гурської, Є. Карпаніна, І. Маслова, І. Молодцова, Н. Савотіна, Ф. Сахапова, М. Чельцова та ін.) можна стверджувати, що зміст громадянської позиції визначається через:

– життєву позицію, яка свідомо обирається особистістю й базується на громадянських ціннісних орієнтирах (система особистісних установок із приводу наявних у даному суспільстві норм і цінностей);

– виявлення готовності свідомо брати участь у суспільно-політичному житті громадянського суспільства, яка ґрунтується на мотивації громадянського обов'язку й реалізується через форми громадянського поведіння завдяки сформованим особистісним якостям особистості;

– потенційні можливості соціальної активності особистості, її націленості на ідеали демократичного громадянського суспільства;

– соціально-педагогічний субстрат із складною багатогранною структурою, що характеризує свідому участь особистості в житті суспільства та виявляє її реальні дії і вчинки під час виконання функціональних завдань фахової діяльності, громадянського обов'язку, активної участі в суспільному житті країни;

– неперервний усвідомлений, особистісно й соціально значущий розвиток пізнавальної, моральної та поведінкової сфер особистості під впливом зовнішніх чинників, власних зусиль і спеціально сконструйованих педагогічних ситуацій.

Складником громадянської позиції майбутніх фахівців є їхня фахова позиція. Слід зазначити, що фахова позиція особистості виявляється завдяки її самосвідомості, досягнутого нею певного рівня ідентичності у професійному оточенні. Вона забезпечує надання людині психологічних установок, необхідних для професійної діяльності, серед яких установки на систему фахово-моральних відносин, зумовлених мірою ідентичності й відповідності уявлень про них рівню свідомості колективу. Звідси фахова позиція викладачів закладів вищої освіти виявляється через призму ціннісного ставлення до самої професійної діяльності, її результатів і студентів, а також до самого себе. Вона може бути схарактеризована також через систему уявлень, ціннісних суджень і готовності особистості успішно й ефективно вирішувати професійні завдання.

Отже, ми згодні з тим, що «метою формування громадянської позиції здобувачів вищої освіти може бути формування як особистісних якостей громадянина, орієнтованих на загальноприйняті норми й моральні цінності, так і таких, що містять високі загальнолюдські та професійні якості, широкі комунікативні й адаптаційні можливості» [12, с. 52].

Беззаперечно, що професійне становлення конкурентоспроможного фахівця в наш час реалізується в умовах інформатизації, технологізації та

проблемності професійної діяльності. Тому сучасна вища освіта має забезпечити відповідні умови з метою підготовки компетентного фахівця, націленого на навчання протягом життя з метою професійного розвитку, самовдосконалення, що забезпечить високий рівень конкурентоспроможності на ринку праці, продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, кар'єрне зростання та повну самореалізацію. Передумовою ефективного здійснення професійних функцій на всіх етапах професійного становлення та розвитку особистості, окрім ґрунтовних знань і вмінь з обраної спеціальності, не менш важливим також є володіння нею максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками [5].

Заклад вищої освіти забезпечує професійне становлення молоді особи, що є важливим етапом у її майбутній соціалізації. Фахова підготовка в закладах вищої освіти здійснюється у процесі опанування майбутніми фахівцями освітньо-професійних програм, які передбачають засвоєння ними системи цінностей, світогляду, а також практичного досвіду, необхідних для успішної та ефективної професійної діяльності. Освітній процес у закладі вищої освіти розглядається як керована система соціально-психологічної взаємодії, що забезпечує здобувачам освіти надання знань, формування професійно спрямованих умінь і навичок, а також розвиток професійного світосприйняття.

Формування громадянськості майбутніх фахівців під час навчання в закладі вищої освіти буде ефективним тоді, коли освітній процес буде зорієнтованим на цей процес. Загальні підходи до організації цього процесу закладені в Законі України «Про вищу освіту», а конкретизуються положеннями про організацію освітнього процесу закладів вищої освіти, які затверджуються відповідно до чинного законодавства вченою радою.

Відповідно до згаданого закону, освітній процес тлумачиться як «інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [4]. Як бачимо, освітній процес має бути спрямованим не лише на результати інтелектуальної, розумової, духовної та творчої діяльності здобувачів освіти, втіленої у відкриттях, винаходах, патентах, наукових проектах тощо, а й передбачає формування відповідних компетентностей особистості, створення людського капіталу.

Освітній процес у закладах вищої освіти повинен забезпечити формування методологічної культури майбутнього фахівця, виховання особистості, здатної до самоосвіти й саморозвитку, творчого використання набутих знань та оновлення їх протягом усього свого життя, спроможної критично мислити і прагнути змінити на краще своє життя й життя своєї країни.

Закон України «Про вищу освіту» визначає вимоги до організації освітнього процесу в закладах вищої освіти та встановлює такі його форми: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи та різновиди навчальних занять: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація. Практичну підготовку осіб, які навчаються в закладах вищої освіти, акцентовано здійснювати шляхом проходження ними практики на профільних підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними двосторонніми угодами або в його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку майбутніх фахівців.

В умовах переходу до громадянського суспільства перед закладами вищої освіти постало актуальне завдання забезпечити виховання громадянськості студентської молоді відповідно до інноваційних процесів, що відбуваються в Україні. Для досягнення означеного результату освітній процес вишу має бути спрямованим не тільки на формування соціальних навичок і практичних умінь із метою забезпечення соціальної адаптації та професійної мобільності випускників у мінливих умовах сьогодення, але й на розвиток їхньої громадянськості, здатності до активної і творчої участі в соціальних процесах країни.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, формування громадянськості фахівців у процесі підготовки в закладі вищої освіти є надзвичайно актуальним питанням сьогодення, необхідною умовою побудови демократичної, правової держави.

Громадянськість розтлумачено як складне інтегроване утворення особистості, що формується у процесі громадянського виховання, складниками якого є патріотичне, правове та моральне виховання. Компонентами громадянськості визначено громадянську компетентність, громадянську відповідальність, громадянську активність та громадянську позицію та розкрито теоретичні основи перелічених понять.

Констатовано, що успіх у формуванні в майбутніх фахівців означеної якості великою мірою залежить від змісту освітньо-професійних програм, організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, використання ефективних технологій та методів навчання.

Перспективи подальших наукових розвідок із проблеми формування громадянськості молодішої генерації нашого суспільства вбачаємо в розробленні доцільного змісту цього процесу та ефективних технологій його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. (1998). Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості. *Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства: зб. наук. ст.: за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару, (м. Черкаси, 19–21 травня 1998 р.), (с. 23–27) (Bech, I. D. (1998). Psychological*

and pedagogical conditions of education of citizenship in youth. *Civic education of student youth in the conditions of society transformation: Proceedings of the Ukrainian Scientific-practical Seminar (Cherkasy, May 19–21, 1998)*, (pp. 23–27)).

2. Драгомирецька, Н., Матвеєнко, І. (2009). Громадянська відповідальність як віддзеркалення розвитку громадянського суспільства. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, Вип. 1, 257–268. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_1_34 (Drahomyretska, N., Matvieienko, I. (2009). Civil liability as a reflection of the development of civil society. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Issue 1*, 257–268. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_1_34)

3. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна». (2006). *Історія в школах України*, 8, 5 (Ensuring formation of the civic competence in the modern content of school education (Final document of the working group on the development of plans and programs of the project “Civic Education – Ukraine”. (2006). *History in schools of Ukraine*, 8, 5.

4. Закон України «Про вищу освіту». Закон № 1556-VII від 01.07.2014 (*Law of Ukraine “On Higher Education”. Act No. 1556-VII dated 01.07.2014*). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

5. Козирєв, М. П., Козловська, Ю. Р. (2013). Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*, Вип. 1, 305–313. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2013_1_35 (Kozyriev, M. P., Kozlovska, Yu. R. (2013). Professional formation of a specialist in a higher education institution. *Scientific bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series, Issue 1*, 305–313. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2013_1_35).

6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави: проект (2000). *Освіта України*, 9 серпня, 6–7 (The concept of civic education of a person in the conditions of development of the Ukrainian state: a project (2000). *Education of Ukraine*, August 9, 6–7).

7. Степко, М. Ф. (Ред.) (2004). *Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали лекції*. К.: МОН (Stepko, M. F. (Ed.) (2004). *Modernization of Higher Education in Ukraine and the Bologna Process: Materials of the lecture*. К.: MES.

8. Первова, М. (2007). Зразок підготовки та проведення педагогічної ради «Громадянська освіта як засіб виховання компетентної особистості». *Англійська мова та література*, 2, 6–7 (Pervova, M. (2007). An example of the preparation and conducting of the Pedagogical Council “Civic Education as a Means to Educate a Competent Person”. *English language and literature*, 2, 6–7).

9. Пометун, О. І. (2005). Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*, 23, 18–23 (Pometun, O. I. (2005). Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science. *Bulletin of School Exchange Programs*, 23, 18–23).

10. *Проект національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Project of the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021)*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

11. Равен, Дж. (2002). *Компетентність в сучасному суспільстві: виявлення, розвиток, реалізація*: пер. с англ. М.: Когіто-центр (Raven, J. (2002). *Competence in modern society: identification, development, implementation*. М.: Kogito-Center).

12. Саврасова-В'юн, Т. О. *Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності* (Savrasova-Viun, T. O. *Scientific approaches to the study of the phenomenon of civic activity*). Retrieved from: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf

13. Фурман, О. (2015). Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*, 1, 65–91 (Furman, O. (2015). Civic responsibility of the person as a subject of psychological research. *Psychology and Society*, 1, 65–91).

РЕЗЮМЕ

Курок Вера. Формирование гражданственности специалистов в процессе подготовки в высшем учебном заведении.

В статье анализируются современные тенденции формирования гражданственности специалистов в процессе их подготовки в высшем учебном заведении. Обосновано, что гражданственность – это сложное интегрированное образование, формирующееся в процессе гражданского воспитания, составляющими которого являются патриотическое, правовое и моральное воспитание. Рассмотрены теоретические основы понятий «гражданская компетентность», «гражданская ответственность», «гражданская активность» и «гражданская позиция» как составляющих гражданственности.

Ключевые слова: высшее образование, высшее учебное заведение, гражданственность, гражданская компетентность, ответственность, активность, позиция.

SUMMARY

Kurok Vira. Professionals' citizenship forming in the process of their training at higher educational establishments.

The educational transformational processes taking place in Ukraine are closely connected with country's entering to the European educational space. Modern society needs professionals who respect both the national and others peoples' cultures, are aware of the value of life and are able to preserve and pass its assets to the next generations. In the conditions of transition to a civic society the task of higher educational establishments is to ensure the students' citizenship forming according to innovative processes taking place in Ukraine.

It is declared that in order to achieve the above-mentioned result, the educational process should be aimed not only at social and practical skills forming in order to ensure graduates' social adaptation and professional mobility in present changing conditions, but also to their civic competence forming that is their ability to participate in social processes of the country actively and creatively.

In order to achieve the goal the set of scientific methods was used: theoretical (analysis, syntheses, comparison of different scientists' views concerning the problem of the research, systematization and generalization) and empirical (pedagogical observation, questionnaire).

It is stressed that future professionals' citizenship forming at higher educational establishments will be effective only if the educational process is specially oriented. The general approaches to organizing this process are defined in the Law of Ukraine "On Higher Education", and are specified in the provisions on organizing the educational process of institutions of higher education, which are approved by the Academic Council according to the current legislation.

It should be noted that future specialists' citizenship forming is carried out by means of improving the process of civic education at higher educational establishments, which includes civic activity, responsibility, patriotism, national dignity and respect for national traditions.

Thus, future professionals' citizenship forming in the process of professional training at higher educational establishments is the urgent issue nowadays, a necessary condition for constructing democratic, lawful state. The success of this process largely depends on the content of educational and professional programs as well as organizing educational process at institutions of higher education and using effective teaching methods and technologies.

Key words: *higher education, higher educational establishment, higher education applicant, citizenship, civic competence, responsibility, activity, position.*

Татьяна Мовчан

Сумской государственной педагогический
университет имени А. С. Макаренко
ORCID ID 0000-0002-0748-914X

Артем Стативка

Сумской государственной педагогический
университет имени А. С. Макаренко
ORCID ID 0000-0003-4410-1527
DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/245-255

В ПОИСКАХ ЭФФЕКТИВНОЙ СИСТЕМЫ УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА-ИНОФОНА: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

В статье представлен аналитический обзор значимых публикаций последнего десятилетия, в которых учеными описываются системы упражнений как для формирования коммуникативно-речевых, так и для лексико-грамматических умений. Отмечается, что данный этап развития методики РКИ характеризуется не только появлением основательных работ, содержащих оригинальные системы упражнений по практической грамматике русского языка, но и представлены качественно новые подходы к созданию системы упражнений для формирования ключевых компетенций студентов-инофонов.

Ключевые слова: *система упражнений, практическая грамматика, лексико-грамматические упражнения, языковые, речевые, коммуникативные упражнения, предтекстовые, собственно текстовые и послетекстовые упражнения, ключевые компетенции.*

Постановка проблемы. В последнее десятилетие на страницах педагогической прессы активно обсуждается вопрос о системе упражнений для обучения языку иностранных студентов: какой комплекс упражнений следует считать системой, какова должна быть система упражнений по каждому разделу языка (должны ли они отличаться типологически?), как эффективно выстроить упражнения, чтобы реализовать все линии содержания обучения на занятии, как наиболее оптимально осуществлять межпредметные связи в целях оптимизации обучения и др.

Анализ актуальных исследований. Интересными и важными в этом аспекте представляются наработки преподавателей Государственного